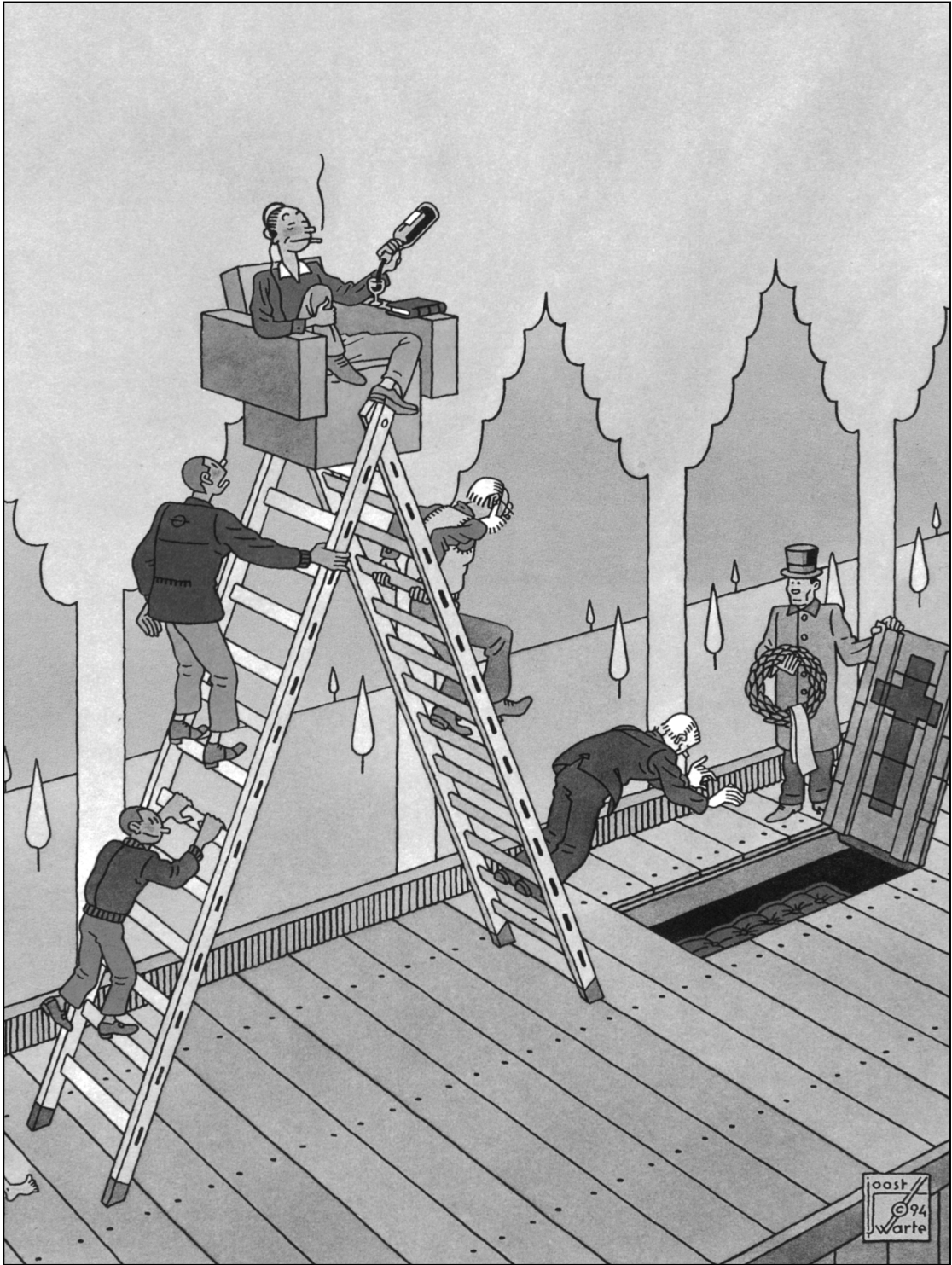

INHOUD

1	De levenstrap	7
2	De romantische ruïne	29
3	De grote verbrokkeling	57
4	Zo goed als nieuw	87
5	Oud zaad	113
6	De tand des tijds	135
7	Stof en as	159
8	Souvenirs	179
9	Het eeuwige leven	205
10	Verval of vervulling?	229
	Literatuur	246
	Bronnen van de illustraties	252
	Register	254

DE LEVENSTRAP

We weten best wat we willen. Vooruit willen we, verder en verder, maar vooral ook hogerop, tot aan de top. Want boven is het beter, boven zit je het best.

Boven, daar is de hemel, beneden is de hel. Eén val en engelen zijn duivels geworden. Maar ook op aarde moet je boven zijn. Vogels vliegen omhoog en schijten naar beneden. Je kunt de wereld niet erger in de war brengen dan door haar op haar kop te zetten. Of onszelf. Hoofd en hart horen boven, waar wordt gedacht en liefgehad, onder in het lichaam huizen duistere lusten en worden dampende resten afgevoerd. Terwijl hoofd en hart dromen van de ware liefde wil het kruis gewoon een potje neuken. Zakt het lichaam, moe van dit verscheurd bestaan, eindelijk de aarde in, omringd door engerlingen en pissebedden, de ziel vaart als een duif ten hemel. Dit polaire wereldbeeld verklaart de onbedwingbare neiging van veel mensen om met gevaar voor leven en goed een berg te beklimmen: niet omdat hij er is maar omdat hij hoog is. Toppen zijn er om bereikt te worden.

Mensen zien het leven als een ladder. Die ladder wil bestegen worden, tree voor tree, stap voor stap. Hoe hoger hoe beter. Je zou dan ook verwachten dat het op de trap een en al duwen is en ellebogenwerk en afmieteren en doorzagen van spijlen. In werkelijkheid gaan de carrièremakers op school en kantoor vrij vredig als collega's met elkaar om en zijn de mensen onderaan niet chagrijniger dan die middenop of boven. Een carrière hoeft geen klim te zijn, het is gewoon een *carraria via*, een rijweg en die kan alle kanten uit.

Om de top te bereiken, moet je een ladder beklimmen. Maar dat wil niet zeggen dat ladders daarvoor dienen. Maatschappelijke ladders zijn er juist om te blijven zitten waar je zit. Dankzij de ladder kent iedereen zijn plaats. Dat is goed te zien bij kippen. Kippen

kennen een pikorde. De topkip is gemakkelijk te herkennen. Dat is de enige die door niemand wordt gepikt. Zelf pikt kip nummer 1 wel kip 2, 3, 4 en lager. Een kip midden in de hiërarchie, zeg nr. 50, wordt gepikt door nr. 1 t/m 49 en pikt zelf 51 t/m 100. Tenminste, dat zou kunnen. Maar als een kip werkelijk alle kippen onder zich zou pikken, zou ze geen tijd meer over houden om eieren te leggen. Een topkip die werkelijk het hele hok afpikt, is al gauw te moe om aan de top te blijven. In de praktijk pikt nr. 1 alleen de subtop en hoeft nr. 35 zich slechts druk te maken om de andere dertigers. Dankzij de ladder heb je alleen zorgen om de sporten waar je bij kunt; ladders zijn er nu juist om kleine stappen te nemen, geen grote. Dit systeem waarborgt de rust in de groep. Biologisch bezien dient de rangorde niet als opstap voor ambitieuze individuen, maar voor het welzijn van de hele groep. Iedereen moet tevreden zijn en is dat, op de allerlaagste sport na. Want dat is het aardige van het systeem: dat vrijwel iedereen, al heeft hij nog zoveel bazen boven zich, zelf ook baas is over anderen onder hem. Al ben je maar nr. 95, dan heb je toch een positie verworven ten opzichte van nr. 96, 97, 98, 99 en 100. Die positie is het waard om te behouden. Daarom neemt meneer De Bruin deemoedig de uitbrander van zijn baas in ontvangst. Een heerser hoeft niet te verdelen om te heersen; de overheersten verdelen zichzelf wel.

Al verzet een biologische rangorde zich tegen snelle carrières, omgekeerd zouden carrières zonder biologische rangorde onmogelijk zijn. Dat de meeste mensen en dieren zich zonder veel morren in hun plaats in de hiërarchie schikken en zo de carrière van de meest ambitieuzen mogelijk maken, heeft diepe biologische wortels. Het sociaal gedrag van onze voorouders onder de apen levert nog steeds de basis voor de moderne managementteams, salarisschalen en promotiekansen. Wie snel promotie wil maken, neemt zijn toevlucht tot de rangorde van een andere diersoort. Wil je vandaag nog baas zijn, neem dan een hond. In zijn rangorde sta jij bovenaan. Met een poes zou dat nooit lukken. Poezen zijn niet zo hiërarchisch. Niet omdat ze daar te dom voor zijn, maar omdat ze er niet sociaal genoeg voor zijn.

Katten maken geen carrière. Mensen meestal wel. Het enige dat een mens hoeft te doen om vooruit te komen, is ouder worden. In je jeugd vergaar je de kennis die je nodig hebt voor je eerste baantje, je eerste baantje wordt een tweede baan. Dankzij de cumulatieve werking van de voortschrijdende tijd verwerft een mens beetje bij beetje bezit: een huis, een tuin, een man of vrouw, een herderinnetje op de schoorsteenmantel en een herder in het hok. Het gaat kortom steeds beter, de top lijkt steeds meer binnen bereik te komen, al komt hij gek genoeg haast nooit in zicht. Want hoe het aan de top is, dat ervaren maar weinigen, per definitie.

De gooi naar de top, daar draait onze wereld om, daar gaat de televisie over, daar staan boeken en tijdschriften vol van. De vrouwen op de omslagen zijn jong en stralend, in *Studio Sport* rennen jonge goden door het beeld, medailles najagend, records verpletterend, oude roem overschaduwend. In de steden verrijzen nieuwe huizen, in de landen nieuwe steden. Oude auto's zie je niet *bei uns*, die rijden alleen op Cuba, oude huizen zijn tot op de fundamenten gerestaureerd, oude mensen zijn verbannen naar de randen van de steden, tussen de vuilverbrandingen en rioolwaterzuiveringsinstallaties. In de zichtbare wereld is alles nieuw.

Dat alles nieuw is, is op zichzelf nieuw. Vroeger was er meer ouds. Anderhalve eeuw geleden lagen de meeste Europese steden nog binnen hun middeleeuwse omwalling. Rondom een vestingstadje als Weesp mocht tot na de Tweede Wereldoorlog niet in steen worden gebouwd om het schootveld vrij te houden. Jonge mensen leefden nog niet zo lang geleden met oude samen in één

Levenstrap, ca. 1640.

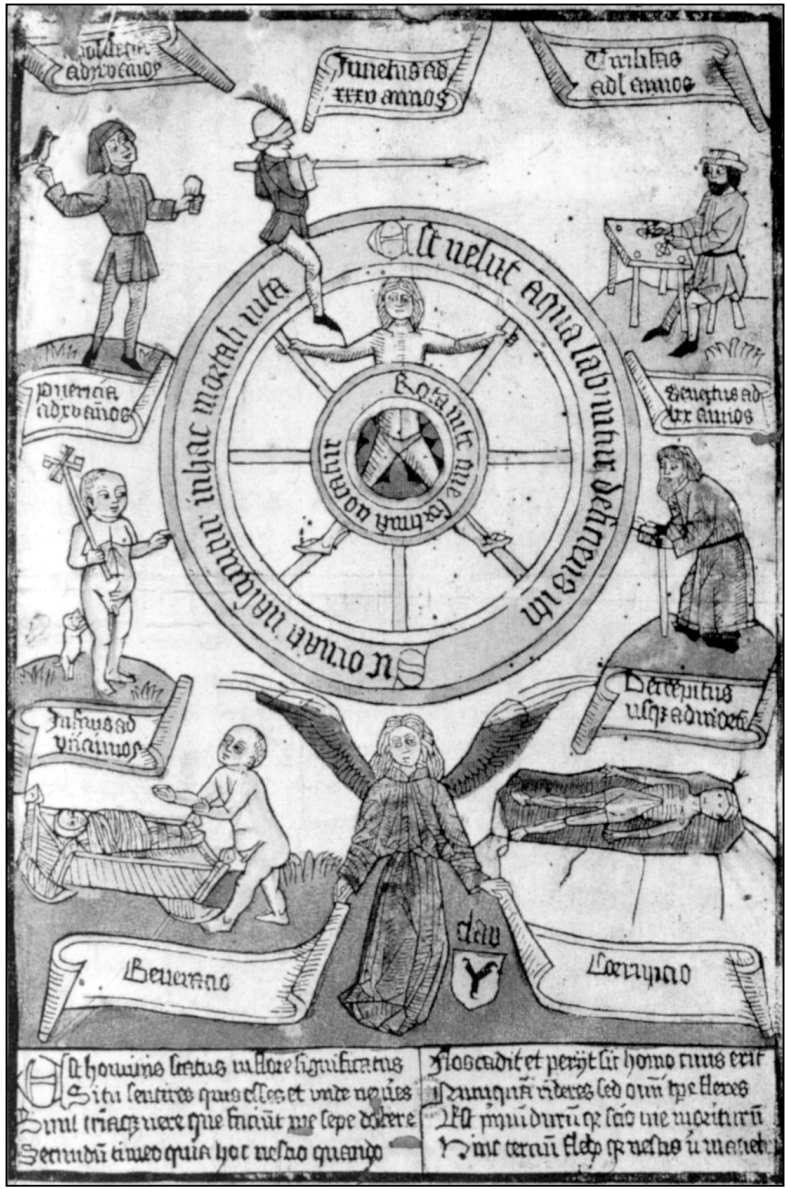
huis, huizen stonden naast ruïnes. Oud en nieuw bestonden niet alleen boven maar ook naast elkaar. Eeuwenlang leefde men niet op een ladder maar op een trap.

In de afgelopen eeuwen hing in menige burgermanshuiskamer een levenstrap. Getekend, gedrukt, als koekplank of geborduurd bereikten de mensen op deze trap hun top niet aan het einde van hun leven, maar halverwege. Daarna ging het niet verder omhoog, maar weer omlaag, als bij het bordes van een stadhuis. Zo fris en krachtig als hij zijn levenstrap bestijgt, zo gammel strompelt de mens hem weer af, tot hij bezwijkt. Een levenstrap kreeg je volgens kunsthistorica Korine Hazelzet meestal cadeau bij het bereiken van een mijlpaal in je leven: je geboorte, je huwelijk. Tot de achttiende eeuw was dit gebruik voorbehouden aan de rijken, die de levenstrap in zilver of kristal lieten graveren, later werd het thema populair via de volksprenten, die je nog tot voor kort op markten in Italië en Griekenland te koop zag.

In de Middeleeuwen zag men het leven nog niet als trap of ladder, maar als een rad, van onze televisie nu nog bekend als het rad van fortuin. In plaats van een aftandse quizmaster draaide in de zesde eeuw een blinde vrouw Fortuna aan het wiel. Niet om de hebzucht van de mensen te bevredigen, maar om haar aan de kaak te stellen. Het volk kende deze voorstelling vooral van de toenmalige televisie: de gebrandschilderde kerkrampen waar hun blikken mis in, mis uit naar afdwaalden. Hierop zie je heel wat koningen van hun troon tuimelen. Tot lering ende vermaak.

Stel je je het leven als een cirkel voor, dan volgt op de zuigeling het kind, op het kind de volwassene en op de volwassene de grijsaard, maar op de grijsaard weer de zuigeling. *Les extrêmes se touchent*. Oude mensen en kinderen hebben vanouds een bijzondere band. Kleinkinderen kunnen het als regel even goed met hun opa en oma vinden als omgekeerd. Wat de een nog niet zo goed kan, kan de ander niet meer zo goed. Kruipt de een omdat hij nog rubberen beentjes heeft, de ander loopt krom omdat zijn beenderen kraken. Kind en bejaarde zijn letterlijk en figuurlijk dicht bij de aarde, dierlijker, soms allebei met een luier, lotgenoten. Staarders in de verte. Voor een vrome gelovige was een kringloopleven ketterij. Het is juist de essentie van het christelijke leven dat het op aarde een einde heeft, een vervulling, wanneer het eeuwige leven elders aanvangt. De levenstrap diende letterlijk als teken aan de wand om je in elke fase te behoeden voor de verleidingen die Satan doelgroepgericht voor je in petto had. In de zestiende eeuw werden de treden bevolkt met losbollen, drinkebroers en vrekken. Zo kwam je zeker nooit in de hemel, dat zag je meteen.

Het aantrekkelijke van de levenstrap is zijn volstreckte symmetrie. Alles wat je hoger komt, moet je ook weer naar beneden, de

Levensrad. Houtsnede, ca. 1480.

neergang krijgt evenveel aandacht als de opgang. Hiertoe was men zelfs bereid de waarheid geweld aan te doen. Ter wille van de symmetrie en de ronde getallen werd het levenseinde gesteld op honderd jaar, zodat het hoogtepunt op vijftig kwam te liggen. Voor de meeste mensen van toen lag de honderd nog verder buiten bereik dan voor ons. Onmogelijk was het overigens niet. De schrikbarend lage gemiddelde leeftijd was in de eerste plaats te wijten aan de kindersterfte. Ga je tegenwoordig dood als je oud bent, vroeger

De vier lichaams-
sappen in de antieke
geneeskunde: bloed,
slijm en gele en zwarte
gal.

stierf je vooral als je jong was. Krap een meter was de meest courante maat voor lijkkasten. Eenmaal gepakt en gemazeld kon je echter best, net als Joost van den Vondel, meer dan negentig halen. Maar hoe verkoop je de vijftig als de kroon op je leven? Dat blijkt uit de symbolen waarmee de verschillende levensstreden zijn opgesierd. Als man kreeg je op je vijftigste een vos mee; de leeuw was voor de veertigjarige gereserveerd. Kennelijk moest de toegenomen slimheid van de oude vos het eerste verlies aan lichamelijke krachten goedmaken. Het hoogtepunt van het mannenleven was het punt waarop opgang en neergang elkaar in evenwicht hielden.

*10 jar ein kint,
20 jar ein jungelinc,
30 jar ein man,
40 jar wol getan,
50 jar stille stan,
60 jar abe gan,
70 jar ein grise,
80 jar usz der wise,
90 jar der kinder spot,
100 jar genade got*

Tot in onze tijd is dit gedichtje in poëziealbums en op wandspreuken terug te vinden:

*10 dat zijn je kinderjaren
20 ga je aan het sparen
30 moet je zijn getrouwd
40 ben je daarvoor te oud
50 krijg je ongemakken
60 ga je aan het zakken
70 daalt je leven af
80 ga je naar je graf
90 kun je ook nog leven
100 zij door God gegeven!*

Voor ons lijkt een indeling in tienenvanzelfsprekend, voor een middeleeuwer was dat allerm minst zo. Die deelde van alles in zevenen in, naar de zeven zonden, de zeven goede werken, de zeven vrije kunsten, de zeven dagen van de week en de zeven broden van de wonderbare broodvermenigvuldiging door Jezus Christus. Zo telden de levensraderen van de vijftiende eeuw zeven levensfasen, vaak al met het toebehoren dat later op de tientredige trap terug zal komen: een wieg voor de baby, een stokpaard voor het kind, een valk voor de puber, een uniform voor de jongeling, geld voor de

volwassen man, een stok voor de bejaarde en een graf voor de stervende. Behalve deze spulletjes hoorden bij de zeven levensfasen ook hemellichamen. Daar waren er in de oudheid ook zeven van. Ptolemaeus leerde al dat het kind onder invloed staat van de maan, die immers ook snel van gedaante verandert. Tot je veertiende plantte Mercurius de zaden van kennis in je, waarna Venus je het hoofd weer deed verliezen. Via zon, Mars en Jupiter kwam je uiteindelijk terecht bij Saturnus, die je als vrek deed sterven.

Voor ons is de logica in deze opzet ver te zoeken, maar daar was het ze vroeger niet om te doen. Het ging ze niet om een logische verklaring, ze zochten harmonie. Hoe meer harmonie ze vonden, hoe overzichtelijker was de wereld. Dat de wereld harmonieus was, stond buiten kijf; de Schepper was geen beunhaas. Verbanden waren dus nooit toevallig. Kon je het ene in zevenen indelen en het andere ook, dan moesten het ene en het andere met elkaar te maken hebben. Maar in twaalfen was ook goed (dierenriem, maanden, apostelen) of in vieren.

In vieren is zo overzichtelijk dat wij het nog steeds doen. We verdelen de horizon nog steeds in vier windstreken, de dag in vier delen en het jaar in vier seizoenen. En zelfs ons leven. Na de lente van ons leven begint de bloei, gevolgd door de herfst en de winter van ons bestaan. De analogie is geënt op de planten, die veelal in één jaar alle stadia van een mensenleven doorlopen, van kiem tot plant tot bloei tot dood. De oude Grieken groeven nog dieper. Pythagoras verklaarde heel de materie op grond van vier elementen (water, vuur, lucht, aarde) in vier toestanden (heet, koud, nat, droog). Deze waren volgens de antieke geneeskunde terug te vinden in de vier lichaamssappen van de mens: bloed, slijm, gele gal en zwarte gal. Gezondheid was niets anders dan een juist evenwicht tussen deze vier. Was het evenwicht verstoord, dan herstelde de arts het door aderlating. Natuurlijk was dit stelsel ook met leeftijd verbonden. Kinderen waren door hun volbloedigheid speels en na verdriet snel weer opgewekt, later kregen ze door een teveel aan gele gal last van boosaardigheid en bleven ze lang mokken. Dat volwassenen zo lui en beschroomd zijn en wrokkig, is te wijten aan hun zwartgalligheid en bejaarden zijn door hun teveel aan slijm zo droefgeestig dat ze niemand ooit meer iets vergeven. Dit chagrijnige beeld van de ouderdom is overigens in tegenspraak met de oudste opsomming van de levensfasen in onze cultuur, toegeschreven aan Solon, van zesentwintig eeuwen geleden. In de zesde, zevende en achtste van zijn tien zevenjarige levensfasen is een mens volgens hem zo verstandig om zijn tijd niet meer aan onbenulligheden te verdoen en kan hij zijn scherpe inzichten het best formuleren. Kennelijk was vroeger echt alles beter, tot aan de oude dag toe.

De levenstrappen zijn uit onze huiskamers verdwenen en daarmee zijn we de helft van ons leven kwijt. De ouderdom is niet meer goed of slecht, hij wordt domweg ontkend. Voor oude mensen is geen plaats meer ingeruimd. Ze kleden zich als jonge mensen, praten de jongelui na, laten een nieuwe heup inzetten en maken een cruise. Van de tien treden zijn er nog maar vijf over, die zo lang mogelijk worden gerekt, tot men pardoes van de hoogste stort. Zelfs in biografieën zijn de nadagen grotendeels verdwenen. Lang wordt uitgeweid over de jeugd van beroemde mannen en vrouwen, als een freudiaanse prelude van het groots en meeslepend leven dat volgen zal. Wat er na de heldendaden gebeurde wordt even kort afgedaan als in het 'zij leefden nog lang en gelukkig' van Moeder de Gans. Waar zijn ze gebleven, de wereldleiders en sporthelden van weleer? Ja, we weten dat Churchill ging

schilderen, Walesa weer op zijn oude werf solliciteerde en menig chansonnière op een tochtig zolderkamertje is weggekwijsd. Maar liefst hebben we toch dat aan beroemde levens op het hoogtepunt dan ook maar meteen een einde komt. Niks aftrainen. John Kennedy, John Lennon en prinses Diana kenden hun plicht wat dat betreft. Dictators horen hun aow al helemaal niet te halen. Adolf Hitler, Ceausescu, Napoleon en al die andere koningen en keizers, ze zijn niet aan de afdaling van de levenstrap toegekomen.

Een moderne levenstrap.

Hun rijken verging het evenzo. Niets duurt zo kort als een duizendjarig rijk. Wilde een wereldrijk vroeger nog weleens langzaam afbrokkelen en in eeuwenlange versukkeling geraken, in onze tijd wordt het ene rijk domweg door een nieuw vervangen. In tien jaar tijd werden alle herinneringen aan het duizendjarig rijk van Adolf Hitler weggevaagd en door de christen-democratische welvaartsstaat verdrongen. Aartsvijand Engeland bestierde toen nog een imperium van meer dan 800 miljoen mensen. George VI was niet alleen keizer van India, maar ook koning van Australië, Canada, Zuid-Afrika, Nieuw-Zeeland en Newfoundland. Nu bezit de *Queen* nog slechts wat afgelegen rotspunten en armlastige eilandgroepjes, bewoond door minder dan 170 000 theedrinkende inboorlingen. 'Nooit,' schreef Simon Winchester bij de overdracht van Hongkong, 'nee, nooit is een wereldrijk zo snel en zo geluidloos